

Maria Hełdak

Przemiany w strukturze pracujących na obszarach wiejskich Dolnego Śląska

Acta Scientiarum Polonorum. Administratio Locorum 7/1, 31-40

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

PRZEMIANY W STRUKTURZE PRACUJĄCYCH NA OBSZARACH WIEJSKICH DOLNEGO ŚLĄSKA

Maria Heldak

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

Streszczenie. W pracy scharakteryzowano strukturę pracujących wg sektorów ekonomicznych oraz sektorów własnościowych i płci na obszarze województwa dolnośląskiego w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich w 1988, 1996, 2002 i 2005 roku. Analiza ujawniła spadek zatrudnienia w sektorze I (rolniczym) oraz w sektorze II (przemysłowym) na rzecz sektora III (usługi). Zmniejszająca się liczba zatrudnionych w rolnictwie, potwierdza teorię o malejącej roli rolnictwa wraz z rozwojem gospodarczym danego regionu. W poszczególnych latach zmniejszała się także liczba pracujących w sektorze II (przemysł, budownictwo). Badania wykazały osłabienie roli przemysłu w 1996 i 2002 roku, w stosunku do 1988 roku, co wynika z przejścia z systemu planowanej gospodarki do systemu gospodarki wolnorynkowej.

Słowa kluczowe: województwo dolnośląskie, struktura zatrudnienia, struktura pracujących, sektory ekonomiczne

WSTĘP

Zasadniczy charakter zmian w strukturze społeczno-zawodowej ludności Polski wynika z przeobrażeń społeczno-gospodarczych, jakie nastąpiły po drugiej wojnie światowej [Holzer 2003]. W rozwoju Dolnego Śląska szczególnym czasem wpływającym na całość kształt stosunków społecznych i gospodarczych był okres zasiedlania i zagospodarowania trwający do 1949 roku. Skutki przemian w przynależności państwowej, stosunkach produkcji, w funkcji polityczno-gospodarczej oraz w stosunkach demograficznych odczuwalne były wiele dziesiątków lat [Więckowicz 1990]. W wielu publikacjach traktujących o Dolnym Śląsku przypisuje się niepowodzenia, głównie obszarów przygranicznych, właśnie nieumiejętnie przeprowadzonemu procesowi zaludniania Ziemi Odzyskanych. Przy-

kładem może być rejon Gór Złotych, który przed 1945 rokiem zamieszkanym był przez jednolitą grupę etniczną, późniejsze przeobrażenia to skutek m.in.:

- przejmowania i zagospodarowania tkanki osadniczej przez ludność z różnych regionów kraju oraz z zagranicy,
- nadwyzczaj formalne, a nawet restrykcyjne przestrzeganie ustaleń strefy granicznej,
- likwidacja dotychczasowych, głównie pozarolniczych, determinant osiedlotwórczych przy jednoczesnym braku jakichkolwiek rozwiązań alternatywnych [za Oleszek 1992, 2000, 2007]. Wg innego źródła [Więckowicz 1990], kluczowym problemem Ziem Odzyskanych było osadnictwo rolne. Wynikło to zarówno z potrzeb zagospodarowania użytków rolnych, jak i przeludnienia wsi na tych terenach. W owym czasie pojawiło się wiele kontrowersji dotyczących m.in. stopnia zachowania dotychczasowej struktury rolnej. Brak stabilizacji ustawowej odnośnie legalizacji własnościowej i obciążenia ekonomiczne z tytułu podatku gruntowego, doprowadziły do zrzekania się gospodarstw lub nawet samowolnego ich opuszczania, co dotknęło szczególnie rejon Sudetów. Głównym problemem w owym czasie było raczej zagospodarowanie majątku pozostającego po ludności niegdyś zamieszkującej te ziemie, niż kształtowanie nowej struktury pracujących, która nie tylko na Dolnym Śląsku, ale i w całej Polsce charakteryzowała się bardzo wysokim udziałem sektora rolniczego oraz niższym udziałem sektora przemysłowego i usługowego.

Biorąc pod uwagę współczesną sytuację zasadnicze zmiany na rynku pracy w Polsce, ale i na obszarze obecnego województwa dolnośląskiego, przyniosła transformacja systemu gospodarczego w kierunku gospodarki rynkowej, zapoczątkowana pod koniec 1989 roku. W kraju pojawiło się m.in. zjawisko jawnego bezrobocia i nadwyżki podaży siły roboczej. W województwie dolnośląskim, w urzędach pracy w grudniu 1999 roku zarejestrowanych było 203,4 tys. bezrobotnych, co stanowiło 16,0% cywilnej ludności aktywnej zawodowo. Na koniec września 2004 roku w ewidencji powiatowych urzędów pracy pozostawało 255,9 tys. bezrobotnych. W porównaniu do największej liczby bezrobotnych, jaką zanotowano w lutym 2003 roku, bezrobocie zmniejszyło się o ponad 37 tys. osób [Strategia rozwoju... 2005]. Obecnie w województwie dolnośląskim zarejestrowanych jest 140,60 tys. bezrobotnych [GUS 2007].

W prezentowanych badaniach przeanalizowano zmiany zachodzące w strukturze zatrudnienia ludności Dolnego Śląska w 1988, 1996, 2002 i 2005 roku na obszarze gmin wiejskich i miejsko-wiejskich. Badano strukturę zatrudnienia wg wybranych sekcji oraz sektorów ekonomicznych, a także sektorów i płci. Część danych (dla 2005 roku) przedstawiono z podziałem na gminy wiejskie i miejsko-wiejskie wchodzące w skład obecnego województwa dolnośląskiego. W trakcie analiz wykorzystano: dane publikowane przez Wojewódzkie Urzędy Statystyczne w rocznikach statystycznych oraz dane archiwalne przechowywane w Wojewódzkim Urzędzie Statystycznym we Wrocławiu (zamówione na potrzeby realizacji projektu), a także własne obserwacje. Celem badań jest analiza przemian w strukturze pracujących, zachodzących na obszarze Dolnego Śląska z uwzględnieniem 1988, 1996, 2002 i 2005 roku.

STRUKTURA PRACUJĄCYCH WEDŁUG SEKTORÓW EKONOMICZNYCH I SEKCJI

W badaniach struktury zatrudnienia specjalną rolę przypisuje się analizie sektorowej, w której bada się zmiany zatrudnienia zachodzące w 3 układach agregujących działy (sekcje) gospodarki narodowej, nazywanych odpowiednio: sektor I (rolniczy), II (przemysłowy), III (usługowy). Teoria ta została sformułowana w latach trzydziestych przez A.B.G. Fishera, C. Clarka i J. Fourastie'go [Zajdel 2007 za Kwiatkowski 1980]. W zależności od rozwoju gospodarczego danego kraju, regionu, zmienia się udział zatrudnionych w poszczególnych sekcjach, przy czym wraz z rozwojem gospodarczym zmniejsza się znaczenie sektora I (rolnictwo) na rzecz sektora II i III (przemysł i usługi). Dalszy rozwój gospodarczy powoduje stały wzrost zatrudnienia w sektorze III (usługi).

Bazując na danych zawartych w rocznikach statystycznych, w niniejszych analizach do sektora rolniczego zaliczono rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo oraz rybactwo, do sektora przemysłowego – przemysł i budownictwo, a do sektora usługowego – pozostałe dziedziny gospodarki, dzieląc je na rynkowe i nierynkowe.

Strukturę pracujących w regionie wg sektorów ekonomicznych, w ujęciu procentowym zestawiono w tabeli 1. Sektor I (rolnictwo) nie zawiera danych dotyczących pracujących w gospodarstwach indywidualnych.

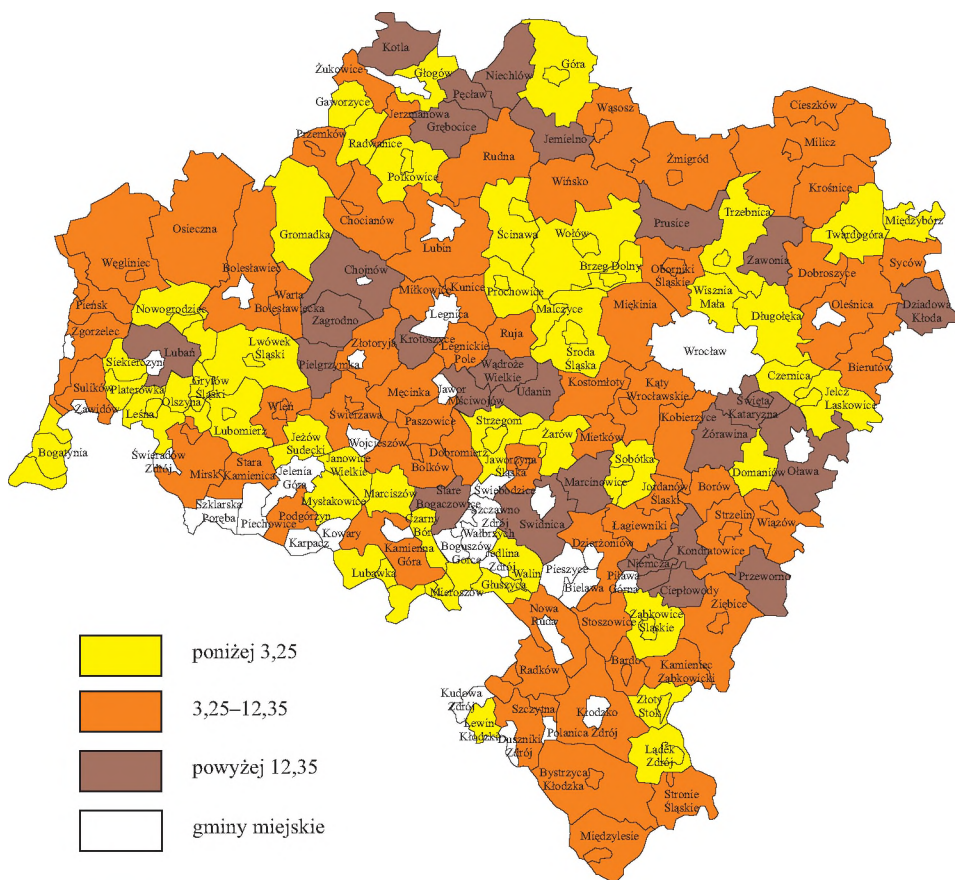
Tabela 1. Sektorowa struktura pracujących w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich regionu dolnośląskiego w 1988, 1996, 2002, 2005 roku, %

Table 1. Structure of employed persons by kind of activities in 1988, 1996, 2002 and 2005 in Lower-Silesia Voivodship (rural and town-rural communes), %

Rok Year	Sektor I (rolnictwo, hodowla, leśnictwo, łowiectwo, rybołówstwo) Sector I (agriculture, hunting and forestry as well as fishing)	Sektor II (przemysł, budownictwo) Sector II (industry and constructing)	Sektor III (usługi rynkowe i nierynkowe) Sector III (services: market and non-market)
1988	brak danych	58,20	brak danych
1996	12,00	48,60	39,40
2002	9,50	46,20	44,30
2005	4,20	51,70	44,10

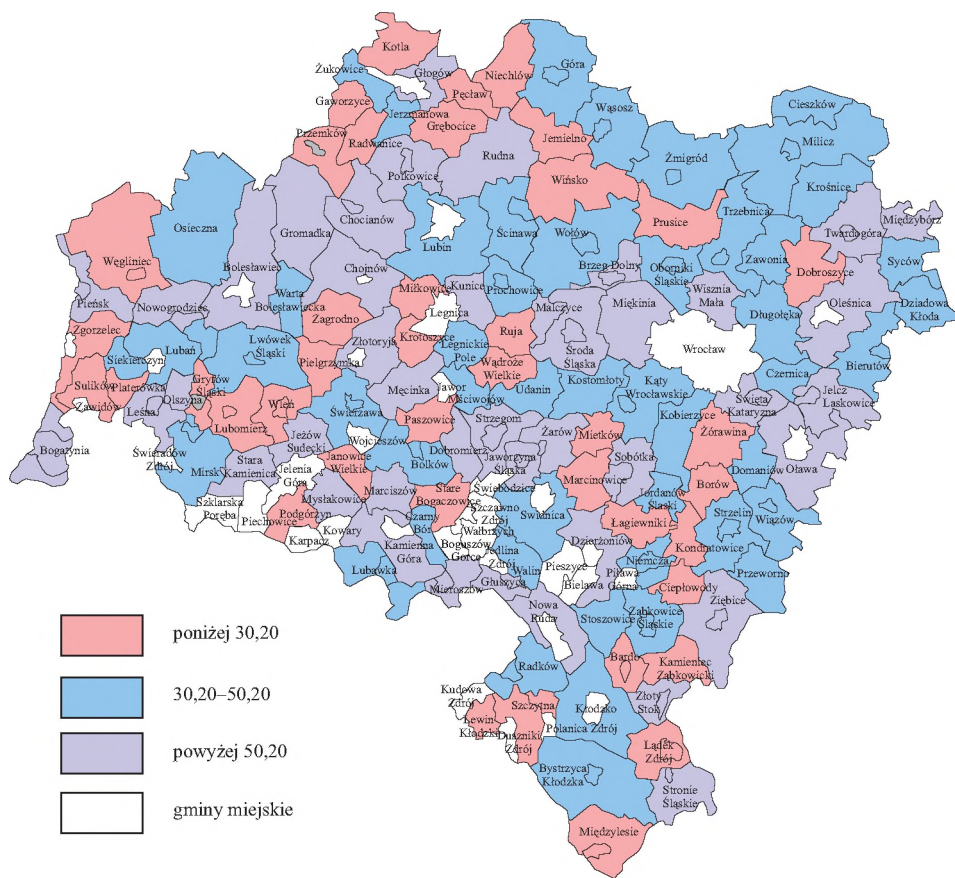
Powyższe dane wskazują na zmniejszającą się liczbę zatrudnionych w rolnictwie, co odzwierciedla redukcję znaczenia sektora rolniczego na analizowanym obszarze. Potwierdza to teorię o zmniejszającej się roli rolnictwa wraz z rozwojem gospodarczym. W poszczególnych latach obniża się liczba pracujących w sektorze II (przemysł, budownictwo). Spadek zatrudnienia w przemyśle i budownictwie między 1988 i 1996 rokiem wynosi ponad 10%, co jest wynikiem przemian gospodarczych w kraju i upadkiem wielu

gałęzi przemysłu. Obecnie na Dolnym Śląsku obserwuje się wzrost zatrudnienia wśród czynnych zawodowo w sektorze III (usługowym). Zachowania w strukturze zatrudnienia świadczą o ewolucji gospodarki, zgodnie z którą [Zajdel 2007] na etapie industrializacji ma miejsce spadek zatrudnienia w rolnictwie, a zbędną siłę roboczą wchłania silnie rozwijający się przemysł (faza startu i ekspansji). W fazie dopełnienia dochodzi do dalszego spadku zatrudnienia w rolnictwie, a także i w przemyśle, na rzecz wzrostu w sektorze usługowym. Na wyższym etapie rozwoju w sektorze III zatrudnionych jest nawet 70% ogółu zasobów siły roboczej. Przestrzenny rozkład zatrudnionych w rolnictwie oraz w przemyśle w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich województwa zamieszczono na rysunku 1 i 2.

Rys. 1. Zatrudnieni w rolnictwie (w zatrudnieniu ogółem) w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich województwa dolnośląskiego, %

Fig. 1. Employed persons in agriculture in rural and town-rural communes of Lower-Silesia Voivodship, %

Rys. 2. Zatrudnieni w przemyśle (w zatrudnieniu ogółem) w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich województwa dolnośląskiego, %

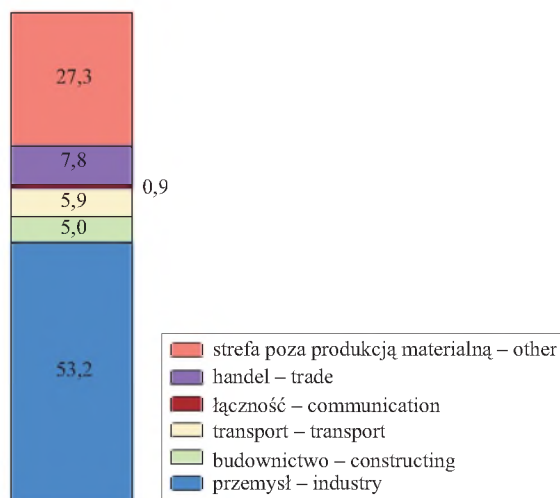
Fig. 2. Employed persons in agriculture in rural and town-rural communes of Lower-Silesia Voivodship, %

Gminy o wysokim udziale zatrudnienia w rolnictwie, powyżej 12,35% ogółu zatrudnionych, zlokalizowane są głównie w paśmie środkowym regionu z zachodu na wschód oraz w paśmie północnym. Są to gminy charakteryzujące się zazwyczaj wysoką jakością rolniczej przydatności gleb, położone na Równinie Wrocławskiej i Równinie Legnickiej, a także gminy o tradycjach rolniczych, położone w rejonie Świdnicy i Strzelina. Część wskazanych gmin wykazuje duże zatrudnienie w rolnictwie mimo wysokiego rozwoju gospodarczego i postępującej urbanizacji (Święta Katarzyna, Oława, Żurawina). Do drugiej grupy gmin zakwalifikowano te, w których udział w zatrudnieniu w rolnictwie znalazł się w przedziale od 3,25 do 12,23%. Gminy te zdecydowanie dominują w regionie i zlokalizowane są mozaikowato na obszarze całego województwa, poza rejonem zlokalizowanym na południu regionu, w rejonie Kotliny Jeleniogórskiej, Pogórza Izerskiego, Gór Wałbrzyskich, Pogórza Bolkowski-Wałbrzyskiego oraz terenami położonymi na północ

i zachód od Wrocławia. Wskazane rejony zdominowane są przez gminy o niskim udziale zatrudnienia w rolnictwie (poniżej 3,35%). Zauważyć należy, że część spośród gmin zlokalizowanych na południu regionu boleśnie odczuło proces transformacji ustrojowej kraju, czego skutkiem było zamknięcie licznych zakładów produkcyjnych – mimo tego zatrudnienie w rolnictwie jest tam nadal najmniejsze w regionie.

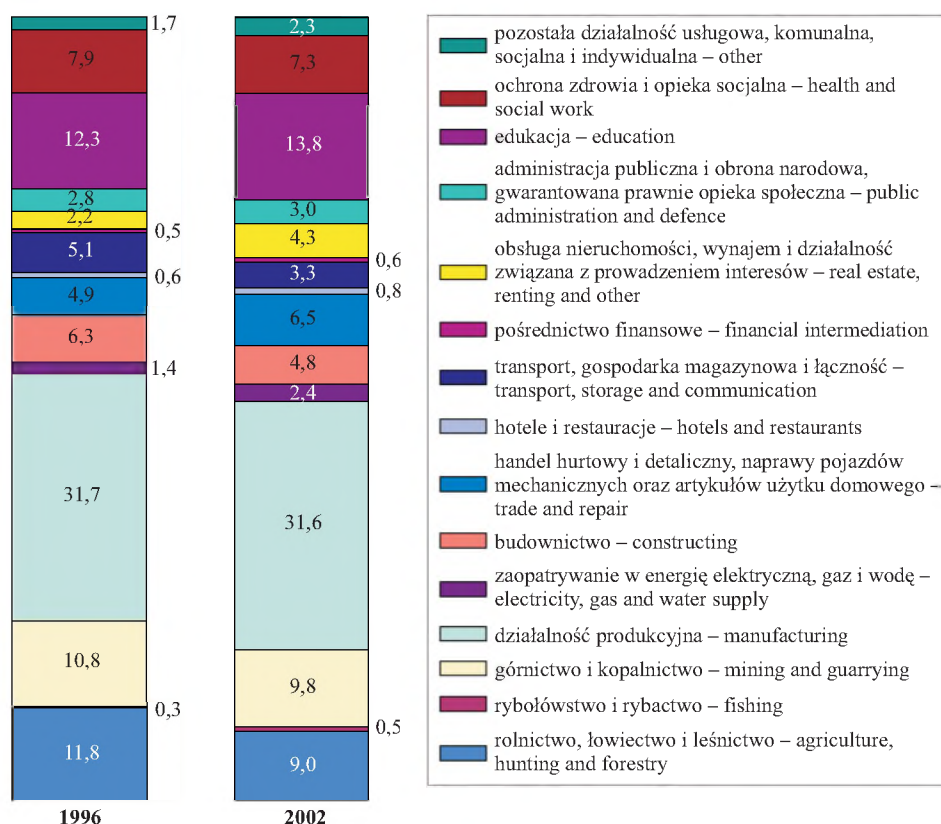
Analizując udział zatrudnionych w przemyśle na obszarach gmin wiejskich i miejsko-wiejskich, wg przyjętych przedziałów, można zauważyć, że do poszczególnych grup zakwalifikowano zbliżoną liczbę rejonów. Także przestrzenny rozkład poszczególnych typów gmin jest dość mozaikowaty i trudno go usystematyzować. Gminy o niskim udziale zatrudnienia w przemyśle (poniżej 30%) występują w okolicach Głogowa, Lubania, Legnicy, Łagiewnik i Kłodzka (ok. 30% ogółu gmin wiejskich i miejsko-wiejskich), czyli z dala od dużych miast regionu. Gminy z przedziału zatrudnienia w przemyśle od 30% do 50% ogółu zatrudnionych, nie stanowią zwartych przestrzeni i zlokalizowane są głównie wokół Wrocławia, Kłodzka, Bolesławca i Lubina (ok. 34% analizowanych gmin). Gminy należące do grupy o wysokim udziale zatrudnienia w przemyśle, stanowiące ok. 35% ogółu analizowanych gmin, skupione są głównie w rejonie Chojnowa, Świdnicy, Wrocławia, Jeleniej Góry i Polkowic.

Udział pracujących wg wybranych sekcji w 1996 i 2002 roku oraz wg sektorów w 1988 roku w województwie dolnośląskim (obszary gmin wiejskich i miejsko-wiejskich) przedstawiono na rysunkach 3 i 4. Zmiana zasad klasyfikacji struktury pracujących między 1988 rokiem i pozostałymi latami przyjętymi do analizy uniemożliwiła przeprowadzenie porównania na jednym wykresie.

Rys. 3. Struktura pracujących wg sekcji w 1988 roku w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich województwa dolnośląskiego, %

Fig. 3. Structure of employed persons by kind of activities in 1988 in Lower-Silesia Voivodship (rural and town-rural communes), %

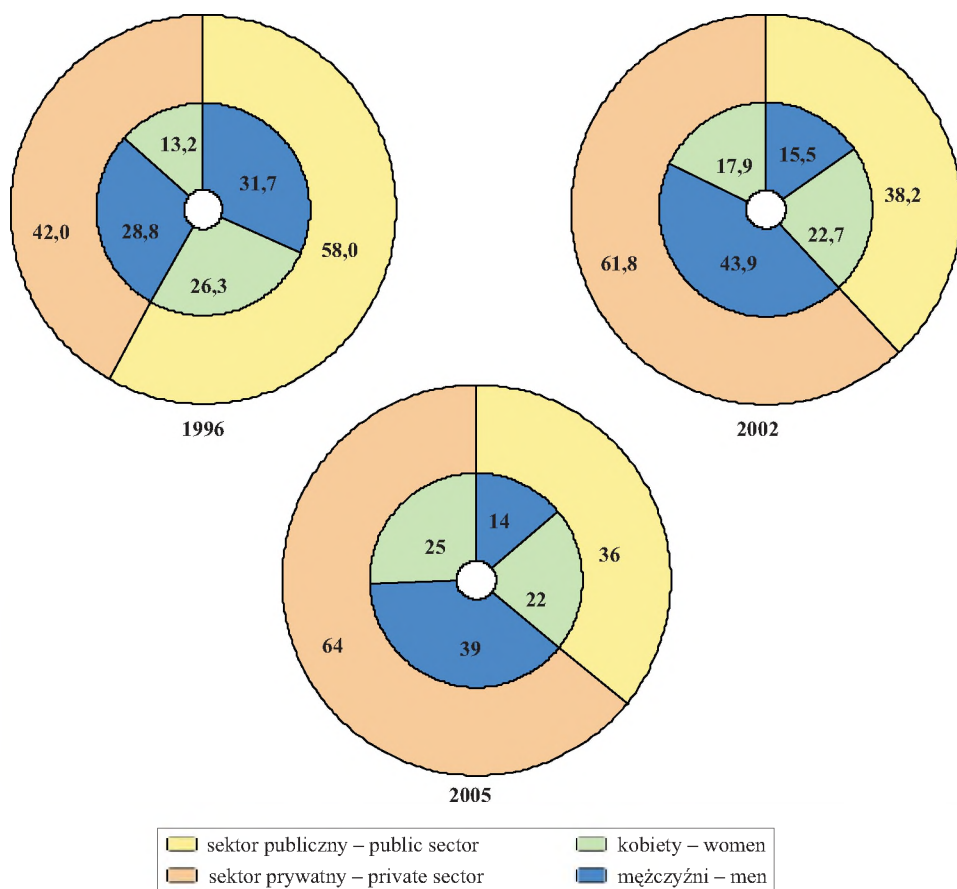
Rys. 4. Struktura pracujących wg sekcji w 1996 i 2002 roku w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich województwa dolnośląskiego, %

Fig. 4. Structure of employed persons by kind of activities in 1996 and 2002 in Lower-Silesia Voivodship (rural and town-rural communes), %

Rysunki 3 i 4 wskazują na osłabienie roli przemysłu w 1996 i 2002 roku, w stosunku do 1988 roku, co wynika z przejścia z systemu planowanej gospodarki do systemu gospodarki wolnorynkowej. W 1996 i 2002 roku, udział pracujących w przemyśle utrzymywał się na podobnym poziomie (31,7% w 1996 i 31,6% w 2002) zmniejszył się natomiast udział zatrudnionych w budownictwie z 6,30% do 4,80%. Odnotowano także spadek liczby zatrudnienia w górnictwie i kopalnictwie z 10,8 do 9,80%. Wyraźnie zwiększyła się liczba pracujących w obsłudze nieruchomości, co jest wynikiem zapotrzebowania rynku na zarządców nieruchomości i pośredników w obrocie nieruchomościami (z 2,2% w 1996 do 4,3% w 2002) oraz w handlu hurtowym i detalicznym (odpowiednio z 4,9 do 6,5%). Niedostępne okazały się dane dla 2005 roku dotyczące tylko gmin wiejskich i miejsko-wiejskich.

STRUKTURA PRACUJĄCYCH WEDŁUG SEKTORÓW WŁASNOŚCIOWYCH I PŁCI

W analizowanych latach wyraźnie zarysowały się zmiany w obrębie sektorów prywatnego i publicznego. Poniżej (rys. 5) zamieszczono schematy obrazujące strukturę pracujących wg sektorów i płci w województwie dolnośląskim w 1996, 2002 i 2005 roku.

Rys. 5. Struktura pracujących wg sektorów i płci w 1996, 2002 i 2005 roku w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich województwa dolnośląskiego, %

Fig. 5. Structure of employed persons by sector (public, private) of which women and men in Lower-Silesia Voivodship (rural and town-rural communes) in the 1996, 2002 and 2005, %

Powyższe schematy obrazują wyraźny wzrost znaczenia sektora prywatnego na rynku pracy, co związane jest w rozwojem gospodarczym regionu. W 1996 roku sektor prywatny zatrudniał 42,0% ogółu pracujących, a w 2002 roku już 61,8%. Wówczas sektor publiczny zatrudniał 38,2% ludności czynnej zawodowo. Po wejściu Polski w struktury

Unii Europejskiej, wg danych z 2005 roku, w sektorze prywatnym zatrudnionych było 64% ogółu pracujących. Zauważalny jest zatem dalszy wzrost znaczenia sektora prywatnego na rynku pracy. Udział mężczyzn zatrudnionych w sektorze prywatnym w 2002 roku stanowił aż 43,0% ogółu zatrudnionych. Porównanie z 1996 rokiem pozwala na stwierdzenie, że w dużej części przeszli oni z sektora publicznego do sektora prywatnego, ponieważ mężczyźni w sektorze publicznym w 1996 roku stanowili 31,7% ogółu zatrudnionych, natomiast w 2002 roku już tylko 15,5%, a w 2005 – 14%. Udział zatrudnionych kobiet ogółem w analizowanych sektorach, w stosunku do mężczyzn, nie uległ wyraźnej zmianie na przestrzeni lat 1996–2002 i wynosił 39,5% w 1996 roku, a w 2002 – 40,6%. Zauważalny jest natomiast wzrost udziału kobiet w zatrudnieniu ogółem w 2005 roku – 47,0%. Obserwuje się stały wzrost udziału zatrudnienia kobiet w sektorze prywatnym i nie oznacza to, że przechodzą one z sektora publicznego, ale w sektorze prywatnym pracę podejmują kobiety nieaktywne dotąd zawodowo.

PODSUMOWANIE

Tendencje zmian trójsektorowej struktury pracujących w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich województwa dolnośląskiego wydają się być zgodne z prawidłowościami przemian strukturalnych w zatrudnieniu zachodzących wraz z rozwojem gospodarczym. Badania potwierdzają teorię sformułowaną przez A.B.G. Fishera, C. Clarka i J. Fourastie'go [Kwiatkowski 1980, Kaźmierczak 1995]. Na obszarze Dolnego Śląska, w analizowanych gminach wiejskich i wiejsko-miejskich, doszło do zmiany udziału zatrudnionych w poszczególnych sekcjach między 1988 i 2005 rokiem. Zmniejsza się znaczenie sektora I (rolnictwo) na rzecz sektora II i III (przemysł i usługi). Zatrudnienie w rolnictwie jest jednak nadal relatywnie wysokie (dane nie uwzględniają zatrudnionych w gospodarstwach indywidualnych). W krajach Unii Europejskiej w rolnictwie pracuje 4,5% ogółu zatrudnionych (od 1,7% w Wielkiej Brytanii do 17,7% w Grecji) [Eurostat... 2007]. Analiza danych ujawniła także, że rozwój gospodarczy powoduje stały wzrost zatrudnienia w sektorze III (usługi) – z 39,4% w 1996 do 44,30% w 2002 roku. Biorąc pod uwagę zatrudnienie w krajach Unii Europejskiej (od 50,4% w Portugalii do 75,0% w Holandii) należy przewidzieć dalszy wzrost liczby zatrudnienia w sektorze usługowym. Badania ukazały także, jak trudno jest dokonywać porównań danych dotyczących struktury zatrudnienia w 1996 i 2002 roku z danymi dotyczącymi 1988 roku, ze względu na odmienną systematykę grupowania wg sektorów ekonomicznych i sekcji oraz sektorów własnościowych i płci.

PIŚMIENNICTWO

- Eurostat, 2007. Baza danych regionalnych: Regio, <www.stat.gov.pl/gus/eurostat_PLK_HTML.htm>.
GUS, 2007. Praca, dochody ludności, <www.stat.gov.pl>.
Holzer J.Z., 2003. Demografia. Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Warszawa.
Kwiatkowski E., 1980. Teoria trzech sektorów gospodarki. PWN Warszawa.

- Kaźmierczak Z., 1995. Rynek pracy w państwach wysoko rozwiniętych. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego Łódź.
- Okólski M., 2005. Demografia. Podstawowe pojęcia, procesy i teorie w encyklopedycznym zarysie. Wydawnictwo Naukowe „Scholar” Warszawa.
- Oleszek J., 1992. Charakter zmian ludności oraz przeobrażeń przestrzennych wsi granicznych byłego powiatu Bystrzyca Kłodzka w latach 1880–1987. Zesz. Nauk. AR Wrocław, ser. Rolnictwo 217.
- Oleszek J., 2000. Znaczenie niektórych czynników sprawczych przekształceń struktur funkcjonalnych osadnictwa wiejskiego Kotliny Kłodzkiej. [W:] Szanse rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich ze szczególnym uwzględnieniem pogranicza polsko-ukraińskiego. UMCS Lublin.
- Oleszek J., 2007. Próba oceny form funkcjonowania oraz możliwości rozwoju wsi przygranicznych rejonu Gór Złotych. Acta Scientiarum Polonorum Administratio Locorum 6(1). Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego Olsztyn.
- Strategia rozwoju województwa dolnośląskiego do 2020 roku. 2005. Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego Wrocław.
- Więckowicz Z. (red.), 1990. Warunki rozwoju obszarów wiejskich Dolnego Śląska. Urządzenie Wsi i Gospodarstw 6. Wrocławskie Drukarnia Naukowa Wrocław.
- Zajdel M., 2007. Przemiany trójsektorowej struktury zatrudnienia w Polsce w kontekście integracji z Unią Europejską, <<http://www.konferencja.edu.pl>>.

TRANSFORMATIONS IN THE STRUCTURE OF THE EMPLOYED IN RURAL AREAS OF LOWER SILESIA VOIVODSHIP

Abstract. The structure of the employed according to the sectors of economy, property and sex in rural and town-rural communes of Lower Silesia Voivodship in the 1988, 1996, 2002 and 2005 is characterised in the study. The analysis showed a decline in the employment in sector I (agriculture) and sector II (industry) and an increased employment in sector III (services). The decreasing number of persons employed in agriculture confirms the theory on the decline of the importance of agriculture occurring with the economic development of a given region. The number of persons employed in sector II (industry, civil engineering) was also decreasing in the analysed years. Moreover, the study showed a decline of the role of industry in the 1996 and 2002 in relation to the 1988, which results from the transition from the system of planned economy to free market system.

Key words: Lower Silesia Voivodship, structure of employment, structure of the employed, sectors of economy

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 11.12.2007